

एतदेवाहार्धेन निवृत्तमिति विरतमित्यपिपाठः मार्गविशिनष्टि व्यक्तं बाह्यमाभ्यन्तरं बलं नयद्वितर्कविचारयोः प्रागुक्तं सूक्ष्मं स्थूलं च अव्यक्तं सानंदं सांस्मितयो रालंबनं ततो नाश्रयं निर्विषयं शुद्धचिन्मात्रमित्यर्थः ॥ १३ ॥ मार्गप्राप्तौ हेतुमाह कुशेति कदंबमुकुलसदृशात् तददयपि षड्भाषायाः अथैतददयपि षडंस्थं शब्दमूलैर्ब्रह्मांशभाष्यं तद्विमुक्तं कुशोच्चयनिषण्ण इत्यथस्तात् कुशहस्त इति पुरस्तात् कुशैः शिखीत्युपरिष्ठात् कुशैः परिवृत इति समंतात् तस्मिन्कुशजालमध्ये इति तददयपि षडपि कुशैश्छन्नोयं पुरुष इति प्रभाद्वारा प्रदीपस्य पुरुषस्य नाडोद्वारा ब्रह्मांशव्याप्तिरस्तीति श्रुता वयितावा अस्यैता हि तानामनाड्य इत्युपक्रम्य तस्य वा एतस्य पुरुषस्य प्राचीदिकप्राञ्चः प्राणादक्षिणादिग्दक्षिणे प्राणा इत्यादिनायमेवार्थो दर्शितः तथा चैतद्वाख्यातं वार्तिके कदंबपुष्पवत्सैषा देवता हृदयाश्रया बहिर्गता सुनाडोषु विविकता हृदयादि यथास्य नाड्यः पुंसः स्युरध्यात्मं सर्वतो गताः अधिभूतं तथैवा स्य वायुमय्यः समंतगाः एतस्मादेव निःसृत्य शरीरात् सर्वतो गताः अधिभूतात्मनैवायं नाडोलक्षणवर्त्मना आपूर्येदं जगत् सर्वं स्थित आध्यात्मिकः पुमानिति तथा च शरावपि हितप्रभावत् सर्वद्वारा पिधानेद्वादि काशे एकी भूतं प्रज्ञानं अनादौ संसारे समनुभूत निखिलप्रपंचवासनावासितं सत् सर्वमवभासयतीति चितः सार्वभूम्यमुक्तं भवति ॥

निवृत्तं मार्गमासाद्य व्यक्तव्यक्तमनाश्रयं ॥ १३ ॥ कुशोच्चयनिषण्णः सन् कुशहस्तः कुशैः शिखी ॥ कुशैः परिवृतस्तस्मिन्मध्ये छन्नः कुशैस्तथा ॥ १४ ॥ विषये भ्यो नमस्कुर्व्याद्विषयान्न च भावयेत् ॥ साम्यमुत्पाद्य मनसामनसमनस्यैव मनोदधत् ॥ १५ ॥ तद्विद्याध्यायति ब्रह्मजपन् वैसंहितां ॥ संन्यस्य यवातां वैसमाधौ पर्यवस्थितः ॥ १६ ॥ ध्यानमुत्पादयत्यत्र संहिता बलं संश्रयात् ॥ शुद्धात्मा तपसादां तो निवृत्तद्वेषकामवान् ॥ १७ ॥ अरागमो हो निर्द्वन्द्वो न शोचति न सज्जते ॥ न कर्त्ता कारणानां च न कार्याणामिति स्थितिः ॥ १८ ॥ न चाहंकारयोगेन मनः प्रस्थापयेत् क्वचित् ॥ न चार्थग्रहणे युक्तो नावमानी न चाक्रियः ॥ १९ ॥ ध्यानक्रियापरो युक्तो ध्यानवान् ध्याननिश्चयः ॥ ध्याने समाधिमुत्पाद्य तदपित्यजति क्रमात् ॥ २० ॥

॥ १४ ॥ नम इति बाह्यान् न च आवयेदित्यांतरांश्च विषयांस्सजेदित्युक्तं साम्यं जीवब्रह्मणोरैक्यं तत्र हेतुः मनस्येव मनः प्रविलापनं मनोहिनकूटस्थे लीयते तस्य तद्विकारत्वाभावात् नापि मायायां तस्यास्तुच्छत्वात् अतः परिशेषात् त्वस्मिन्नेव तस्य लय इत्युक्तं ॥ १५ ॥ तद्विद्या साम्याधिया प्रत्यगभेदेनेत्यर्थः ब्रह्मशुद्धबुद्धमुक्तत्वादिलक्षणं अहं देहं द्विधादिभिन्नो विशुद्धोऽस्मीति भावयेदित्यर्थः संहितां यथायोग्यं प्रणवगायत्र्यादिरूपां संन्यस्य ति चित्तस्थैर्यं संपत्तौ सत्यां अथेत्यान्तर्यं वेत्यवधारणे ॥ १६ ॥ ध्यानमिति सार्धं श्लोकः ध्यानं ध्येयाकारप्रत्ययप्रवाहं संहितायास्तदुत्पादकत्वे द्वारमाह शुद्धात्मा शुद्धचित्तः तपसा विचारेण दां तो जिज्ञेद्विद्यः निवृत्तद्वेषाणां सर्वभूताभयप्रदानां योगिनां यः कामो ब्रह्मावाप्तिविषयस्तद्वात् ॥ १७ ॥ कारणानां कर्मणां कार्याणां फलभोगानां ॥ १८ ॥ प्रस्थापयेत् सज्जीकुर्यात् क्वचित् कर्म कर्तृत्वे भोगकर्तृत्वे वा ॥ १९ ॥ ध्यानक्रियैव परा उत्कृष्टत्वेनाभिमतयास्य ध्याने श्रद्धावानित्यर्थः अतएव ध्यानवान् ध्याननिष्ठः ध्यानद्वारकस्तत्त्वनिश्चयो यस्य स ध्याननिश्चयः ध्याने ध्यानलंबने समाधिचित्तैकाग्र्यं उत्पाद्य तदपि आलंबनं ॥ २० ॥